

УДК 332.12

Науменко Ж. Г.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

АНАЛІЗ ОЦІНОК ЕНДОГЕННИХ ТА ЕКЗОГЕННИХ ДИСПРОПОРЦІЙ НА РІВНІ РЕГІОНУ

Досліджено поняття диспропорцій регіонального розвитку. Розглянуто методи оцінки визначення диспропорційного розвитку регіонів. Проаналізовано українське законодавство по методикам оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. Проведено аналіз методик конвергенції та дивергенції. Запропоновано заходи щодо зменшення диспропорційного регіонального розвитку.

Ключові слова: диспропорційний розвиток регіонів, міжрегіональні диспропорції, внутрішньорегіональні диспропорції, конвергенція, дивергенція.

Постановка проблеми. Кризовий стан боляче відобразився на всіх сферах життя в країні. Найгострішою проблемою після кризового стану економіки стало посилення нерівномірностей на різних рівнях. Тому зараз уряд як ніколи зацікавлений питанням регіонального розвитку та усуненням диспропорційності між регіонами. Україна успадкувала галузеву систему управління від Радянського Союзу, яка не дає змогу розглядати регіони як окремі одиниці соціально-економічного розвитку. Це гальмує розвиток регіональної політики держави та ще більше посилює нерівномірності, як між регіонами, так і всередині них. Сучасний стан регіонів диктує тенденцію розвитку регіональної політики направленої на зменшення диспропорційності та підвищенню конкурентоспроможності регіонів.

Неоднозначне трактування та розуміння регіональних диспропорцій значно ускладнює виявлення причин, що зумовлюють їх виникнення у реальному житті. Внаслідок цього обмежуються можливості щодо здійснення класифікації та кількісної оцінки рівня диспропорційності розвитку національної економіки та, найголовніше, гальмується процес розроблення рекомендацій та заходів щодо зменшення їх негативного впливу [1].

Вивчаючи диспропорційний розвиток регіонів, можна сказати, що визначення міжрегіональних та внутрішньорегіональних диспропорцій потребують різних визначень. Отже, внутрішньорегіональні диспропорції можна визначити так, що це відсутність пропорційності та раціональності у соціально-економічному розвитку регіону. А міжрегіональний диспропорційний розвиток можна визначити наступним чином – це нерівномірність розвитку між регіонами у фінансовому, природньому, людському, соціальному та фізичному капіталі.

У регіональному розвитку важливими є усі фактори, бо усі вище зазначені фактори впливають один на одного. Усі вони взаємопов'язані, тому слабкість одного може вплинути на інший, котрий у свою чергу вплине на наступний. Отже, слабкість однієї ланки відображається на усьому ланцюжку складної системи розвитку регіону, тому вагомість пропорційного та врівноваженого розвитку регіонів неможливо переоцінити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато праць вітчизняних та закордонних вчених присвячено вивченню та аналізу різних аспектів диспропорційного регіонального розвитку, серед них, зокрема, можна виділити, праці Н. Баранського, Х. Боса, Ж. Будвіля, Н. Бункіної, З. Варналія, В. Воротіна, З. Герасимчук, М. Долішнього, Б. Буркинського, У. Ізарда, В. Лексіна, О. Лугового, А. Маршалла, К. Павлова, Ф. Перру, М. Портера, П.

Потьє, Я. Столярчук, Дж. Фрідмана, М. Крозьє, А. Сові, Ст. Штер, Г. Горжелак, Т. Хегерстранда, В. Чужикова, А. Швецова та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на те, що багато вчених займалися вивченням даної проблеми, все ж таки визначитися, яка з методик по оцінці диспропорційності більш за все є правильною та повною не змогли. Адаже є багато методик і всі вони виконують свої функції, та в деякій мірі, доповнюють одна одну. Тому зараз перед вченими стоїть не вирішене завдання – визначити найбільш правильну та точну методику оцінки диспропорційності розвитку регіонів.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз методик оцінки диспропорційного розвитку регіонів. Визначення заходів щодо зменшення диспропорційності розвитку з найменшими наслідками для регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні є багато підходів та методик оцінки диспропорційності розвитку регіонів, але найпоширенішими серед них можна виділити такі: рейтинги (комплексне оцінювання) регіонального розвитку; методи дослідження нерівності в доходах (крива Лоренца, коефіцієнт Джині); класичні індикатори з математичної статистики. Розглянемо деякі з них більш детально.

Ранжирування загалом визначається як оцінка, порядок чи класифікація певного явища за певною шкалою по визначеному показнику чи групі показників. Рейтинги використовуються тоді, коли виникають об'єктивні труднощі у вимірюванні явища. Воно стало найбільш популярним засобом для згортання інформації у великому масштабі. Особливістю рейтингів можна назвати здатність виконувати серйозну орієнтаційну функцію. Існує безліч рейтингів за різними напрямками та функціями, також їх можна класифікувати на підставі різних параметрів. За кількісними характеристиками рейтинги поділяються на однофакторні та поліфакторні (багатофакторні). Але ранжирування не може відобразити сутність відхилення того чи іншого явища, тому воно дає неповну оцінку диспропорційних явищ.

Крива Лоренца представляє собою графічне зображення показника нерівномірності в доходах населення. З кривої Лоренца можна вивести кількісні показники диспропорційності це коефіцієнт Джині та індекс Робін Гуда, який ще називають індексом Гувера. Коефіцієнт Джині, у свою чергу, показує міру розшарування суспільства регіону за досліджуваною ознакою. Але, метод кривої Лоренца і коефіцієнта Джині мають недоліки, наприклад, не враховують джерело доходу, та відхилення у дослідженні нерівномірності розподілу доходів серед населення. Тому що ці показники

мають справу тільки з грошовими доходами, у той час, як деякі працівники отримують заробітну плату у вигляді продуктів харчування [2, с. 185].

Можна відмітити, що Індекс Тейла на відміну від коефіцієнта Джині можна розкласти, завдяки цьому, індекс дозволяє говорити про відсоток соціальної нерівності стосовно заданих діленням популяції на групи, і порівнювати різні ділення.

На Заході дуже розповсюдженим методом оцінки диспропорційності є конвергенція та дивергенція. Самі терміни конвергенція та дивергенція до певного часу не використовувалися в економічній літературі. Тільки після того як зарубіжні економісти та соціологи (Я. Тінберген, Е. Гідденс, Дж. Сакс та ін.) застосували цей термін до аналізу явищ суспільного життя. Вони стверджували, що під впливом сучасного індустріального розвитку різні економічні системи набувають однакових рис, зближуються, що і визначав термін «конвергенція». Саме після того, ці терміни активно використовуються в економічній літературі. Особливого поширення ці терміни набули у регіональній економіці, зокрема термін «дивергенція» широко використовується у темі диспропорційного розвитку регіонів.

Існує дві концепції конвергенції у рамках аналізу економічного росту країн та регіонів. Р.Дж. Барроу, Х. Сала-І-Мартін, Де Лонг, Баумол вважають, що конвергенція виникає, якщо темпи росту бідних країн вище темпів росту багатих. Тобто, в такому випадку можна говорити про тенденції, де бідні країни наздоганяють багаті за рівнем середньодушового прибутку або випуску. Цей процес, який іноді описують як «регресія до середніх величин», Р.Дж. Барроу, Х. Сала-І-Мартін називають β -конвергенція [3].

Базою для аналізу σ -конвергенції є апарат статистичних показників (варіації, концентрації, ентропії), оцінка β -конвергенції формується із використанням апарату економетрії, який містить регресійні моделі вартісних та темпових показників. Статистичний апарат аналізу σ -конвергенції дозволяє отримати статистичні оцінки даного процесу, а інструментарій аналізу β -конвергенції – динамічну. Аналіз показників σ -конвергенції та β -конвергенції дозволить зробити висновок про рівномірність розподілу регіонів за значенням обраних показників [4].

В Україні документ, який визначає методи оцінки регіонального розвитку є Постанова Кабінету Міністрів «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» До цього документа була чинна інша Постанова Кабінету Міністрів, яка мала назву «Про затвердження Методики визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів», але вона втратила чинність від 6 квітня 2005 року [5, 6].

У першому документі методика комплексної оцінки складається з двох етапів. По-перше, визначається підсумок відносних відхилень показників розвитку регіону від їх найкращих значень в інших регіонах. По-друге, визначається середнє арифметичне суми рейтингів конкретного регіону за кожним з показників. Перелік показників соціально-економічного розвитку регіонів складався з 35 показників.

У чинній Постанові вказано, що методика визначає механізм проведення оцінки і порівняльного аналізу економічного стану та якості життя населення регіонів, районів, міст з метою прийняття

відповідних управлінських рішень на державному, регіональному та місцевому рівні, спрямованих на розв'язання проблем міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст та запобігання поглибленню диференціації [6].

У цьому документі була запропонована така методика оцінки:

- Перше – визначаються розбіжності між найбільш благополучними і найбільш проблемними регіонами, районами, містами;

- Друге – визначається діапазон відхилення значення показників регіонів, районів, міст відносно їх середнього значення у три етапи:

1 етап – визначення середнього значення показників регіонів, районів, міст;

2 етап – визначення значення стандартного відхилення показників регіонів, районів, міст;

3 етап – визначається коефіцієнт варіації.

Інформація подається у двох додатках. Перший з яких називається «про розбіжності між найбільш благополучними і найбільш проблемними регіонами, районами, містами», а другий – «про діапазон відхилення значення показників регіонів, районів, міст відносно їх середнього значення за (показником)». А показники, у свою чергу, поділяються на показники для проведення міжрегіональної диференціації та для проведення оцінки внутрішньорегіональної диференціації. Перша група показників складається з 16 найменувань, а друга – з 12.

Також не можливо оминати Концепцію, яка була схвалена Кабінетом Міністрів України, «Про створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання», де сказано, що рейтингова оцінка регіонів розглядається як сукупність економічних показників та політичних факторів, показники виконання бюджету, а також характеристики міжбюджетних відносин і макроекономічної політики [7]. Основною методологією рейтингової оцінки регіонів, органів місцевого самоврядування є аналіз якісних та кількісних показників і середовища їх діяльності, серед них: економічні показники, структура органу місцевого самоврядування та результати його діяльності, фактори оцінки управління фінансами, функціонування бюджетної та податкової систем, їх гнучкість, виконання бюджету і боргове навантаження, фінансовий стан. Усе це здійснюється за національною рейтинговою шкалою, яка дозволяє оцінити кредитний ризик позичальника – регіону, органу місцевого самоврядування або суб'єкта господарювання, та окремих боргових інструментів – облігацій, векселів, позичок.

Висновки і пропозиції. З вищесказаного можна зробити висновок, що методик для визначення диспропорційного розвитку регіонів достатньо, але всі вони оцінюють міжрегіональні нерівності, у той час як внутрішньорегіональні диспропорції залишаються невизначеними. На регіональному рівні диспропорції з'являються тільки після прояву на субрегіональному рівні. Тому виявлення, оцінка та зменшення диспропорцій на ранній стадії їх зародження може виявитися більш ефективною, аніж боротьба з ними вже у прогресуючому стані на мезорівні. Важливим є розробка методик оцінки внутрішньорегіональних диспропорцій розвитку, вона надасть змогу субрегіонам вирішувати питання нерівномірного розвитку. На субрегіональному рівні важливою ланкою розвитку є людина.

Людина є головною ланкою усіх процесів, які відбуваються в країні. Вона є основою економічних, суспільних, політичних та багатьох інших процесів, без неї усе це було б неможливим. Але основним в людині є його навички та освітньо-професійний потенціал, тобто усі її здібності та можливості. Усе це можна назвати людським капіталом. Саме завдяки цим своїм властивостям людина створює матеріальні та духовні цінності задля задоволення своїх потреб. Без навичок і вмінь людина не змогла б зробити те, що сьогодні має суспільство.

Однією з причин виникнення диспропорційного розвитку регіонів автор вважає міграцію. На рівні країни – це «відтік мізків» за кордон, від чого страждає вся економіка в цілому, а також і суспільство. На міжрегіональному рівні – це міграція населення з високим людським капіталом від відстаючих регіонів до більш розвинутих. На регіональному рівні – це міграція людей з периферії (сел., селищ) до регіонального центру, що робить центри ще більш розвинутими, а периферію – ще більш занепалими. Сам ланцюг міграції можна визначити так: на субрегіональному рівні – населення мігрує з нерозвинутих, занедбаних сіл та селищ до розвинутих міст (загалом або до районних центрів, або до обласних); на регіональному рівні – міграція відбувається до розвинутих регіонів країни; на рівні країни – до більш розвинутих країн світу.

З такою тенденцією слід боротися і державні органи влади мають першими зробити крок у цьому напрямку. На жаль, на даний час не можливо зробити аналіз та підтвердити дану теорію, бо українська статистика не дає можливості відстежити потік людського капіталу від завершення середньої освіти до обрання напрямку вищої освіти,

після закінчення вищої освіти до місця працевлаштування, а також їх географію.

Сьогодні в Україні приділяється не достатньо уваги таким процесам. Тож основною тенденцією до змін повинно стати відстеження необхідної кількості спеціалістів тої чи іншої професії, щоб уникнути перенасичення ринку праці за непотрібними спеціальностями і забезпечити в достатній кількості необхідних спеціалістів. А також надати змогу усім бажаючим підприємствам надавати замовлення до вузів щодо бажаних і затребуваних спеціалістів. Але з зобов'язанням проходити практику на цих підприємствах та по закінченні вуза працювати на ньому. Це надасть змогу підприємствам готувати саме тих спеціалістів які їм потрібні. Тож вже по закінченню вуза підприємство отримує бажаного спеціаліста знайомого з його особливостями, що значно вигідніше підприємству, аніж тратити час та ресурси на ознайомлення та навчання нового робітника не знайомого з особливостями виробничого процесу підприємства.

Особливу увагу у цих питаннях треба приділити статистиці. Бо саме завдяки збору та правильній обробці статистичних даних такі інструменти зможуть і будуть працювати. В Україні статистичні органи працюють не належному рівні, бо дані якими вони оперують не відображають дійсності. Для розвитку регіонів це має велике значення, адже саме завдяки статистиці робляться аналізи та прогнози. Не правильні дані можуть призвести до хибного трактування економічних подій, що у свою чергу, може призвести до неправильного вибору пріоритетів, механізмів чи інструментів. Тому важливість збору та обробки статистичних даних неможливо переоцінити. Особливо коли розглядається питання диспропорційності розвитку регіонів та питання конвергенції або дивергенції.

Список літератури:

1. Тищенко О. П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія визначення та оцінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/et/2011_4/7_Tis.pdf.
2. Сидорович А. В. Курс экономической теории / А. В. Сидорович. – М. : «Дело и Сервис», 2001. – 832 с.
3. Барро Р. Дж., Сала-И-Мартин Х. Экономический рост / Р. Дж. Барро, Х. Сала-И-Мартин; пер. с англ. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. – 824 с.: ил.
4. Омельченко О. І. Оцінка міжрегіональної диференціації в Україні та обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики. // Регіональна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_DN_2011/Economics/13_81696.doc.htm.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів», від 4 лютого 2004 р., № 113. Постанова втратила чинність (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2005 року № 263) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/113-2004-p>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів», від 20 травня 2009 р., № 476 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-p>.
7. Концепція Кабінету Міністрів України «Про створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» від 1 квітня 2004 р., № 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208-2004-p>.

Науменко Ж. Г.

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины

АНАЛИЗ ОЦЕНОК ЭНДОГЕННЫХ И ЭКЗОГЕННЫХ ДИСПРОПОРЦИЙ НА УРОВНЕ РЕГИОНА

Резюме

Исследованы понятия диспропорций регионального развития. Рассмотрены методы оценки определения диспропорционального развития регионов. Проанализировано украинское законодательство по методикам оценки межрегиональной и внутрирегиональной дифференциации социально-экономического развития регионов. Проведен анализ методик конвергенции и дивергенции. Предложены меры по уменьшению диспропорционального регионального развития.

Ключевые слова: диспропорциональное развитие регионов, межрегиональные диспропорции, внутрирегиональные диспропорции, конвергенция, дивергенция.

Naumenko J. G.

Institute of Market Problems and Economic & Ecological Research NAS Ukraine

**ANALYSIS OF EVALUATION OF ENDOGENOUS
AND EXOGENOUS DISPARITIES AT REGIONAL LEVEL**

Summary

The concepts of regional development disparities were explored. The methods of the assessment of whether the disproportionate developments of the regions were considered. The analysis of the Ukrainian legislation on assessment methodologies of inter-regional and intra-regional differentiation of socio-economic development of regions was held. The analysis of the methods of convergence and divergence were explored. The measures to reduce the disproportionate regional development have been proposed.

Key words: disproportionate development of the regions, interregional disparities, intra-regional disparities, convergence, divergence.